

שנה לה
גליון ה (רט)
סיון - תמוז תש"פ

קובץ בית אהרן וישראל

מאסף מרכזי לתורה והלכה לחו"ר הישיבות והכוללים
של מוסדות סטאלין קארלין בארץ ובתפוצות

מכון בית אהרן וישראל
שע"י מרכז מוסדות קארלין סטאלין בארץ הקודש
בנשיאות כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

רח' אבינועם ילין 11, ת.ד. 50197 ירושלים, 9150101

הלכות חנוכה ופורים, עמ' רנה-רנו במהדורת תש"א

[11] ועל¹²¹ הנסים ועל הפרקן ועל התשועות ועל הפדות ועל הגבורות ועל התשועות ועל הנחמות ועל המלחמות ועל הפדות שעשיתה עמנו ועם אבותינו בימים ההם ובזמן הזה בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמנאי ובניו כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך לשכחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך ואתה ברח[מך הרבים ע]מדתה להם בעת צרתם רבתה [את ריבם ודנת]ה את דינם ונקמתה את נקמתם ו[מסרת גבורים ב]יד חלשים ורבים ביד מעטים[ם וטמאים ביד טהורים] ומזידים ביד עוסקי תורתך[ך ולך עשיתה שם] גדול וקדוש בעולם ולעמך [ישראל עשיתה תשועה גדולה ופרקן ואחר כך נכנסו עמך לדביר ביתך ופנו את היכלך וטיהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך ועל כולם תתברך ותתרום. ויש בני אדם המוסיפים בה וקבעו שמונת ימים הלל והודאה לשמך כשם שעשית נסין לראשונים כך תעשה¹²²] [21] לאחרונים. כנסי פלאיך וכתשועת כוהניך בן תושענו בימים האלו כימים ההם.¹²³

וכן אומר בברכת מזון. ואומר כעין זה גם בשבת וראש חודש שהם בחנוכה, ואין להכחיש דבר זה בגלל שאין מוסף בחנוכה, אלא נאמר שעל הנסים הוא מצורך היום ככל תפילה המחויבת בה. ו[קורא] ה[הלל]¹²⁴ לגמור כמו שרשמנו.

פור[ים. המצוה] המחויבות בו, הן קריאת מגלת אס[תר בליל י'ד מחודש] אדר פעם אחת, וביום [י'ד פעם שניה].¹²⁵ וצריך לקרותה בגויל כמו [ספר תורה, ואין]¹²⁶ יוצאים ידי חובה אלא בשמיעתה¹²⁷ [ממגילת ספר, ואם קרא]¹²⁸ בספר כרוך¹²⁹ לא יצא ידי חובתו. [ומקבץ עשרת בני] המן בנשימה אחת. וכאשר [מסיים מברך].

121 נוסח רס"ג "על הנסים" ורבינו שינה ל"ועל הנסים", נוסח "ועל הנסים" מתועד בסידור רשב"ן, ארם צובא ובגדאד, וכן בחלק נכבד מסידורי הגניזה, וחלק מסידורי תימן. ובכל שאר העדות הנוסח "על הנסים" וכן הוא ברוב כתבי היד של סידור רס"ג. ויתכן שהדבר תלוי במיקום ברכת "על הנסים" בברכת מודים. יש ממדקדי אשכנז האחרונים תיקנו מדעתם ל"ועל הנסים" ויש שטענו נגדם שאין לכך מקורות קדומים, אך באמת יש לכך מקורות (הרב אהרן גבאי).

122 כתב היד קרוע בחלקו וההשלמות בקטע זה בסוגריים, עד כאן, מתוך סידור רס"ג.
123 נוסח זה מופיע גם בקטע הגניזה קיימברידג' T-S NS 151.50, כנוסח שיש מקצרים ומסיימים בו הזכרת על הנסים. ובהופעתו גם לפנינו מתאמת השערת ע' פליישר, תפילות הקבע, עמ' 537, הערה 72, שהכוונה ב"מקצרים" לבני מנהג ארץ ישראל. וראה שם עמ' 535-537 על תפוצת חתימת "וכנסי פלאיך" בנוסחאות ארץ ישראל. מנהג בני ארץ ישראל הקדום היה לומר רק "וכנסי פלאיך", אך כבר בדורות קדמים החלו להוסיף גם את אמירת "על הנסים" כמנהג בבל, ומכל מקום השאירו גם את אמירת "וכנסי פלאיך".

124 בסידור רס"ג נוסף: בכל יום משמונת הימים.

125 בסידור רס"ג נוספו כאן הלכות על קריאת המגילה במקופין ובפרזים, ועל הברכות שלפניה.
126 השלמת מילים אלו מסביר בלבד, לפי ההקשר ושיעור התיבות החסרות בכה"י.

127 מקור הדין על מה כותבים את המגילה מבואר במגילה (יז ע"א) דאם כתבה על הנייר ועל הדפתרא לא יצא. והרמב"ם (מגילה פ"ב ה"ט) כתב שאין כותבין את המגילה אלא בדיו על הגויל או על הקלף כספר תורה. ובפמ"ג (סי' תרצא מש"ז סק"א) דן שלדעת הרמב"ם אין כותבים מגילה על דוכסוסטוס. ולשון רבינו כאן קרובה ללשון רבינו אשר מלוניל המובא בכלבו (סי' מה), וז"ל, והמגילה צריכה שתהא כתובה על הגויל, כדתנן כתבה על הדפתירה לא יצא, וכיון דלא יצא צריכין אנשים ונשים לשמוע ממגילה כתובה על הגויל, וכל שכן לקרא בתורה בבית הכנסת צריך שיקרא בספר תורה כתובה על הגויל, ע"כ. הרי שגם הוא מסיק שלכן צריכים כולם לשמוע ממגילה כתובה, ע"ד לשון רבינו, ושמן מקור שניהם בתשובת גאון, ואולי היא התשובה שהביא בשבלי הלקט (סי' קצו) בשם גאון, שהכשיר בדוחק מגילה הכתובה על קלף, ונראה מדבריו שלכתחילה צריך לכותבה על גויל. וגם רבינו יונתן מלוניל כתב (מגילה פ"ב) שצריך שתהא כתובה

הלכות ת"ב ויו"ב, עמ' רסב, שיח במהדורת תש"א

[1] ואת יום סליחת העון הזה למחילה ולסליחה ולכפרה על כל עונותינו¹³⁰ למען נחדל מעושיק ידינו ונשוב לעשות רצונך בלבב שלם שנ' דרשו יי' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב

כולה על הגויל ועשויה כתיקון חכמים, ואף הוא כרבינו ורבינו אשר הזכיר רק גויל ולא קלף, ולא כרמב"ם שהזכיר גם קלף. וע"ע בהשמות לשו"ע המקוצר לר"י רצאבי (או"ח ח"ג עמ' רצט לסי' קכב) שעמד במה שמנהג ימין בדורות האחרונים שכותבים ס"ת על גויל ואת המגילה כותבים גם על קלף. 128 ההשלמה מסידור רס"ג ובכה"י יש כאן קרע, אך אין הכרח שכלשון זו כתב רבינו שהרי כל פיסקה זו אינה לקוחה מסידור רס"ג, אמנם מצד העניין נראה ג"כ שהכוונה כאן להצריך קריאה ממגילה ולאפוקי מצחף שהוא ספר כרוך.

129 נראה שרבינו מפרש שדיפתרא שאין כותבים עליה מגילה, וכמבואר במגילה (יז ע"א), היינו מה שנקרא "דיפתרא" בלשון ארמי (תנחומא וארא ב ועץ יוסף) ו"דפתר" בלשון ערבי (רחב"ש ור"י אלאמאשטי שבת פ"א ה"א ועוד), שהוא ספר כרוך, כעין פנקס, אלא שכאשר הוא דק כמחברת שמו "דפתר", וכשהוא כולל דפים רבים שמו "מצחף" כמו שנקט רבינו כאן בלשון ערבי. ויש לומר שלכן נשנו סמוכים במסכת ספר תורה (פ"א ה"ה) ובבראשית רבה (א א), כיון שעניינים קרובים הם ודומים הם זה לזה. ויסוד לזכר שגם "דיפתרא" היא ספר כרוך, בתשובת רב האי גאון שהועתקה ברי"ף (כתובות ז ע"ב) לענין כותב אדם עדותו על השטר, שרב האי נקט בה "דיפתרא" שיש לו בבית שכותב בו כל ענייני שעבוד שיש לו (כמו שהביא ר"ח לשונו, הובא באוצה"ג כתובות עמ' 20), והרי"ף תרגם ה"דיפתרא" ל"ספר או שמוש", הרי שדיפתרא היא ספר כרוך.

ולפי זה נראה שסובר רבינו שאין עיקר פסול הדיפתרא לספרי תורה ומגילות מפני שהקלף שאינו מעובד כל צרכו, כמבואר בשבת (עט ע"א) שדיפתרא היא דמליח וקמיה ולא עפיץ. ולדעת רבינו אכן בדרך כלל היו משתמשים לפנקס בקלף שאינו מעובד כל צרכו, אבל רק לענייני שבת נפ"מ במה שאינו מעובד כל הצורך, שלכן היו רגילים לכתוב עליו את הגט ולא את פרשת שמע או מזוזה, ולפי זה נקבע שיעורו להוצאת שבת, אבל טעם פסולו לספר תורה ומגילה אינו מפני שאינו מעובד בעפצים אלא מפני שאינו עשוי במגילה אלא כרוך כפנקס. ויש להטעים שלכן בגיטין (כב ע"א) אמרו דנפקא מינא במה שדיפתרא מליח וקמיה ולא עפיץ לענין הוצאת שבת, ולא אמרו דנפ"מ ג"כ לפסול כתיבת ספרים. ובוזה נמצא יישוב נכון לשיטת רב משה גאון סורא שהובאה בתשובות רב שרירא גאון ורב האי גאון (תשובה"ג הרכבי סי' תלב, אשכול ח"א עמ' 149, רא"ש סוף הלכות ס"ת מספר העתים), שהכשיר לספר תורה קלף שאינו מעובד בעפצים אלא בסיד, ולא נתפרש עד הנה טעמו, איך מתיישבת שיטתו עם המפורש בגמרא דבלא עפיץ הוי חיפה או דיפתרא. ורבינו תם שהכשיר עיבוד בסיד, לא הכשיר אלא בדיעבד ומשום עת לעשות לה', ואילו לדעת רב משה גאון אפשר לעבד בסיד לכתחילה, וצ"ע מה הטעם בכך. ועתה מיושב, שלדעתו חיפה ודיפתרא אינם מיני עיבוד אלא אופני כריכה, ואם מעבדים בסיד ואין כורכים כספר אין בו פסול. ומה מתאמים הדברים ששיטה חדשה זו בביאור דיפתרא באה לפנינו מכתביהם של בני ארץ ישראל, שהם אכן נהגו בעיבוד בסיד ולא בעפצים, וכמבואר בספר פירקוי בן באבוי החולק בזה על בני ארץ ישראל [ולדעתו מנהג שמד הוא שנהגו בעקבות הגזירה שגזרו הנוצרים על ספרי התורות שלהם, וכשנכבשה ארץ ישראל על ידי המוסלמים לא היתה בידי בני ארץ ישראל מסורת כיצד לעבד את העורות, ולכן קנו "ריק" מידי הגויים (גנזי שעכטער ח"ב עמ' 143)]. וכעת נתבאר טעמם של בני ארץ ישראל להצדיק את מנהגם להשתמש בגויל שאינו מעובד בעפצים.

אבל דעת רבינו תם (תוספות מנחות לא ע"ב ד"ה הא) ורוב הראשונים שטעם פסול דיפתרא הוא מפני שאינו מעובד בעפצים, ועל פי זה דן רבינו תם כיצד כשרים הקלפים בימינו שאינם מעובדים בעפצים [והכשיר רק משום עת לעשות לה']. וכדעתו מבואר כבר בספר פירקוי בן באבוי (גנזי שעכטער ח"ב עמ' 141) שהיה תלמיד תלמידו של רב יהודאי גאון בראשית תקופת הגאונים, וכתב וז"ל, ומאי דפתרה כגון ריק דמליח וקמיה ולא עפיץ ועדעייך לא יצא מתורת נבילה, ע"כ. הרי שלדעתו טעם פסול דיפתרא הוא מפני שעדיין לא עובד די הצורך ולא יצא ממאיסות הנבילה שהיתה בו, וזו שיטת רש"י ורה"ג שחלקו על רב משה גאון. 130 מטבע לשון זו שבה שינה רבינו מלשון רס"ג, היא מטבע לשון תפילות יוה"כ של בני ארץ ישראל, הן בתחילת הברכה האמצעית שאומרים "ותתן לנו ... את יום מקרא קדש הזה, את יום צום הכפורים הזה, את יום סליחת העון הזה, את יום כפרת הפשע הזה", הן ביעלה ויבוא, ויש כתי' שהוא מופיע גם בירידה, כמו כאן (אוקספורד MS heb. e.41/114-115).